

УДК 371

СТУПЕНЕВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Людмила Анатоліївна Онищук,
доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник відділу
інновацій та стратегій розвитку освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

Анотація

Стаття присвячена аналізу проблеми ступеневої підготовки майбутнього вчителя початкової школи до проведення педагогічного дослідження у вищому педагогічному навчальному закладі шляхом органічного поєднання наукової, науково-дослідної і навчальної роботи учасників освітнього процесу – науково-педагогічних працівників, аспірантів і студентів. Вона включає навчання елементам науково-дослідної діяльності та методиці наукової творчості, організацію і проведення педагогічних досліджень різноманітної наукової проблематики – загальнокафедральної, загальнофакультетської та вузівської. У форматі дослідження висвітлено основні проблеми методології наукового дослідження, пов'язані зі зміною методології наукового пізнання та її впливом на методологічну культуру майбутнього вчителя початкової школи.

Ключові слова: *ступенева підготовка, вчитель початкової школи, педагогічне дослідження, методологія наукового дослідження.*

Постановка проблеми в контексті сучасної педагогічної науки та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена інтенсивним розвитком науки, що набуває масового характеру і поширюється на всі сфери життєдіяльності людини, ускладненням професійної діяльності науковців із різних галузей знань, науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і вчителів загальноосвітньої школи зокрема. Інтенсивне проникнення наукових методів і прийомів в освітній процес закладів загальної середньої освіти потребує посилення наукової складової ступеневої підготовки майбутнього вчителя початкової школи до проведення педагогічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти досліджуваної проблеми розглянуто в працях вітчизняних і зарубіжних учених – О.А. Абдуліної, М.Т. Білухи, І.Г. Герасимова, С.У. Гончаренка, О.А. Дубасенюк, В.І. Загвязинського, С.Г. Кара-Мурзи, Н.В. Кузьміної, Н.М. Кушнарєнко, Б.А. Райзберга, Г.І. Рузавина, С.В. Семина, В.М. Спицнаделя С.А. Фареника, Л.О. Хомич, Г.С. Цехмистрової, В.М. Шейко, Г.П. Щєдровицького та інших.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз методологічних проблеми ступеневої підготовки майбутнього вчителя початкової школи до проведення педагогічного дослідження у вищому педагогічному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Ступенева підготовка майбутнього вчителя початкової школи до проведення педагогічного дослідження у вищому педагогічному навчальному закладі здійснюється шляхом поєднання навчальної і науково-дослідницької роботи науково-

педагогічних працівників, аспірантів і студентів, яка сприяє розвитку їхньої методологічної культури та педагогічної науки в цілому. Методологічні зміни, що простежуються в наукознавстві, вчені пов'язують з гуманізацією загальної методології – інтегральної системи знань регулятивно-діяльної природи; зближенням соціально-гуманітарних наук із природознавством і протилежними концептуально-методичними підходами; значним розширенням застосування системного підходу і синергетики, статистично-ймовірнісних і квантово-релятивістських методів пізнання; поглибленням методологічної рефлексії в науках і галузях знань; удосконаленням методів пізнання; підвищенням концептуального статусу гуманітарних наук; посиленням орієнтації методології на практику; процесами універсалізації методології; становленням універсальної методології як загальної методологічної дисципліни [1, с. 477–500].

У форматі дослідження пріоритетною функцією сучасної методології педагогіки є надання науково-методичної допомоги майбутньому вчителю початкової школи через формування спеціальних умінь у галузі науково-дослідної діяльності щодо здійснення спеціального аналізу наукового знання. Кваліфіковане проведення майбутнім вчителем початкової школи педагогічного дослідження потребує оволодіння ним методологічними знаннями, які є показником його методологічної культури. Її зміст визначають: методологічна рефлексія (аналіз власної наукової діяльності); здібність до обґрунтування, критичного осмислення і творчого використання концепцій, принципів, форм і методів пізнання, управління й конструювання [4, с. 18].

Ступенева підготовка майбутнього вчителя початкової школи включає навчання елементам науково-дослідної

діяльності та методиці наукової творчості; здійснення наукових досліджень різноманітної наукової проблематики – загальнокафедральної, загальнофакультетської, вузівської за такими напрямками, як: науково-дослідна робота, яка є складовою освітнього процесу та обов'язковою для всіх студентів (написання рефератів, підготовка до семінарських/лабораторних занять, підготовка і захист курсових/дипломних робіт, виконання науково-дослідних завдань під час проходження педагогічної практики тощо); навчально-дослідна робота поза освітнім процесом (участь у наукових гуртках, виконанні госпрозрахункових наукових робіт у межах творчої співпраці кафедр, факультетів; робота в студентських туристських фірмах, перекладацьких бюро тощо); лекторська та рекламна діяльність; написання статей і тез наукових доповідей. У цьому контексті слід відмітити, що майбутній учитель початкової школи в процесі проходження педагогічної практики, окрім завдань, передбачених програмою, виконує науково-дослідні завдання, результати яких він може використати в рефератах, курсових і дипломних роботах та оприлюднити на засіданнях наукового гуртка, інформаційних звітах, семінарах і конференціях різних рівнів.

Відповідно до ступеневої підготовки майбутнього вчителя початкової школи до проведення педагогічного дослідження курсова робота є одним із видів наукової роботи, що виконується на кожному курсі з певної дисципліни або з двох/трьох дисциплін одного спрямування з метою розвитку його методологічної культури через закріплення, узагальнення й поглиблення знань, отриманих упродовж навчання у вищому педагогічному навчальному закладі, та оволодіння загальнонауковими і спеціальними методами.

Як показує досвід, тематика курсових робіт відповідає завданням навчальної дисципліни і потребам конкретного фаху, сприяє поглибленому засвоєнню лекційного курсу та отриманню навичок щодо вирішення практичних завдань. Щорічно тематика курсових робіт затверджується на засіданні кафедри, і кожен зі студентів може обрати тему дослідження за власним бажанням. Керівництво курсовими роботами здійснюється кваліфікованими науково-педагогічними працівниками. Курсова робота здійснюється в термін, визначений робочим навчальним планом.

З огляду на заявлене, зауважимо: майбутні вчителі початкової школи упродовж навчання послуговуються широким вибором форм організації науково-дослідної роботи, що створює у вищих педагогічних навчальних закладах на рівні: «студент-студент», «викладач-студент» особливу атмосферу творчості, яка сприяє самореалізації, самовдосконаленню та активізації розумової діяльності учасників освітнього процесу. Майбутні вчителі початкової школи, починаючи з першого курсу, успішно виконують найбільш прості форми дослідження, зокрема самостійно опрацьовують наукову, науково-методичну літературу та архівні матеріали, кваліфіковано використовують результати педагогічних досліджень, готують доповіді, реферати, статті, добирають інформаційний матеріал для виступів на семінарських заняттях. Елементи наукового пошуку, які містяться у цих формах дослідження, отримують своє логічне продовження у курсових роботах, функціональним призначенням яких є формування наукового мислення та закріплення навичок щодо проведення педагогічних досліджень. Саме тому ступеневою підготовкою майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічного дослідження передбачено системне проведення науково-

педагогічними працівниками серед них кваліфікованої наукової роботи щодо вивчення та критичного аналізу різних літературних джерел з метою використання його результатів у науково-дослідній діяльності.

Дослідження проблеми ступеневої підготовки майбутнього вчителя початкової школи до проведення педагогічного дослідження потребує аналізу змістової і процесуальної складових досліджуваного феномену, які певною мірою знаходять своє вираження в змісті навчальних дисциплін «Основи наукових досліджень»/«Методологія наукових досліджень». Вивчення цієї навчальної дисципліни орієнтоване на розвиток у майбутнього фахівця наукового мислення та опанування такими розумовими операціями, як аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, конкретизація, розуміння тощо.

Ефективність проведення вчителем початкової школи педагогічних досліджень повною мірою залежатиме від кваліфікованого оволодіння ним навчальним матеріалом щодо організації і здійснення наукового дослідження, структури та його різновидів, основних етапів, програми дослідження та її побудови; уміння забезпечити єдність і логічний взаємозв'язок методологічних характеристик та уміння здійснити науковий опис об'єкта дослідження; сформулювати висновки і рекомендації за отриманими результатами.

З огляду на те, що наукове дослідження являє собою специфічну форму елементів, за допомогою яких у науці здійснюються цілеспрямовані пізнавальні дії, майбутній учитель початкової школи в процесі ступеневої підготовки до проведення педагогічного дослідження повинен оволодіти нормативними методологічними знаннями у формі приписів і норм, в яких фіксується зміст і послідовність визначених видів наукової діяльності. У контексті досліджуваної

проблеми розглянемо вимоги до основним елементів (методологічних характеристик) дослідження, дотримання яких майбутнім учителем початкової школи, забезпечить грамотність та ефективність щодо його проведення.

Наукова проблема «...як різновидність питання, відповідь на яке відсутня в накопиченому знанні, що потребує відповідних практичних і теоретичних дій, які відрізняються від простого інформаційного пошуку» [3, с. 22]. вміщує суперечність між сформульованою проблемою і недостатністю наявних в педагогічній науці наукових засобів щодо її вирішення.

Об'єкт дослідження – це «...реальність, яка спеціально виділена, окреслена в своїх межах наукою» (Е. Юдін). Він не береться готовим з об'єктивного світу, а визначається в процесі пізнання досліджуваної проблеми відповідно до сформульованих завдань.

Предмет дослідження – «Все те, що знаходиться в межах об'єкта дослідження в певному аспекті розгляду» [2, с. 141]. Він являє собою модель об'єкта, зберігає силу принципів і фактів, раніше встановлених для цього об'єкта науки, формує вихідні умови емпіричного і теоретичного вивчення.

Вихідним пунктом висунення гіпотези є факти, що відносяться до певної предметної галузі. Гіпотеза формується у вигляді таких узагальнень чи тверджень, які дозволять по-новому розглядати предмет дослідження, не звертаючись щоразу до емпіричного матеріалу – конкретних фактів. Гіпотеза є інструментом побудови логічних висновків відносно предметної галузі, що вивчається. З цією метою нові ідеї і вихідні поняття, що вводяться в гіпотезу, формулюють у вигляді особливих узагальнень чи визначень. За змістом судження висловлюється за

схемою: «якщо..., то ...». Гіпотеза орієнтує дослідника на використання емпіричних методів пізнання чи спростовує їх; у відомих межах визначає характер необхідних і можливих запитань, емпіричних і пізнавальних дій, «прагне вийти» за межі наявних знань, включає положення з новим змістом, об'єктивна достовірність яких ще не є доказаною.

Побудова теорії в межах предмета дослідження зумовлює необхідність дотримання таких вимог: кількість фактів, що становлять емпіричну базу теорії, повинна бути оптимальною; достовірною основою теорії є факти, які тісно зв'язані з практикою; за допомогою абстракцій формулюється система висловлювань, які пояснюють факти; абстракції, що слугують вихідною основою, повинні відноситися до різних наукових теорій. Теорія включає такі елементи, як: ідеї, факти, закони категорії. Вона має структуру, яка визначається засобами оброблення фактів і формами переходу від законів до фактів. Теорія в педагогіці може будуватися з урахуванням п'яти умов, зокрема таких, як: необхідність визначення об'єкта і предмета педагогічної теорії; збереження специфічних характеристик педагогічної дійсності на всіх рівнях теоретичного абстрагування; реалізація інтегративної функції педагогічної теорії; орієнтація на перехід від теоретичного знання до нормативного і тим самим – до перетворення педагогічної дійсності; відповідність педагогічної теорії сучасним вимогам до будь-якої теорії як системи узагальненого знання.

Емпіричні задачі вирішуються з метою встановлення, уточнення, класифікації фактів предметної галузі, що вивчається, їх якісних і кількісних характеристик; емпіричної перевірки законів, теорій, гіпотез, моделей. Теоретичні задачі вирішуються з метою знаходження та обґрунтування явищ, що вивчаються; формулювання залежностей між явищами у

вигляді законів або принципів; побудови теорії, висунення гіпотези, виведення необхідних наслідків зі сформульованих гіпотез, теорій, законів, принципів; обґрунтування, критичного аналізу наукової проблеми; розроблення програми дослідження, нового напрямку наукового пошуку.

Вибір методів залежить від проблеми, мети, задач, предмета, гіпотези дослідження і визначає характер необхідних операцій на різних його етапах. Наукові знання повинні бути новими та об'єктивними [4, с. 263–272].

Не менш важливою проблемою методології наукового дослідження, на вирішення якої орієнтована спеціальна навчальна дисципліна, що викладаються у вищих педагогічних навчальних закладах, є питання щодо забезпечення якості дослідження. Саме тому одним із структурних елементів ступеневої підготовки майбутнього вчителя початкових класів до проведення педагогічного дослідження є рефлексія. Зміст рефлексії щодо проведеного наукового дослідження визначає одинадцять методологічних характеристик, ретельний аналіз яких дозволить оцінити його якість.

Для того, щоб методологічні характеристики педагогічного дослідження стали для майбутнього вчителя-дослідника початкової школи засобом критичного осмислення власної наукової діяльності і досягнутих результатів, він має засвоїти сутнісні ознаки кожної з них, оволодіти інформацією про їх функціональне призначення та кваліфіковано здійснювати їх опис.

До кожної з одинадцяти методологічних характеристик педагогічного дослідження вчені рекомендують сформулювати запитання, що сприятиме розумінню і більш глибокому розкриттю їх сутності. 1. Проблема дослідження. Що з того, що не має наукового пояснення, потребує

нагального вивчення? 2. Тема дослідження. Як це можна назвати? 3. Актуальність дослідження. Чому саме зараз цю проблему потрібно вивчити? 4. Об'єкт дослідження. Про що йдеться? 5. Предмет дослідження. Як розглядається об'єкт? 6. Мета дослідження. Який результат потрібно одержати? 7. Завдання дослідження. Що та в якій послідовності слід зробити, щоб одержати бажаний результат? 8. Гіпотеза, положення, що виносяться на захист. Що в об'єкті дослідження не є очевидним? 9. Новизна результатів. Які результати одержано вперше? 10. Значення для науки. Якими теоретичними результатами доповнено зміст педагогічної науки? 11. Значення для практики. Хто з практиків може скористатися отриманими результатами? [4, с. 274].

З огляду на важливість цієї методологічної процедури зауважимо, що лише єдність і логічний взаємозв'язок усіх методологічних характеристик, представлених у вступі виконаної роботи, визначить характер цілеспрямованої науково-дослідної діяльності майбутнього вчителя початкової школи, дозволить одержати соціально значущі результати і стане надійним показником якості проведеного ним педагогічного дослідження. У цьому контексті необхідно з'ясувати, які методологічні знання необхідно засвоїти майбутньому вчителю початкової школи. До основних методологічних питань, які необхідно опрацювати майбутньому вчителю-досліднику початкової школи, вченими віднесено такі, як: «Методологічна грамотність як передумова практичної і наукової педагогічної діяльності. Єдність і відмінність педагогічної науки і практики. Учитель у системі зв'язку педагогічної науки і практики. Методи дослідження в практичній діяльності вчителя. Науково-педагогічні знання, необхідні для осмислення учителем власної діяльності як умови її ефективності. Система

педагогічних задач як зміст діяльності вчителя. Проблема як елемент методичної рефлексії. Мисленнєвий експеримент як спосіб пошуку вирішення проблемної педагогічної задачі. Методична рефлексія як складова методологічної культури. Перспективні цілі як один із етапів проектування вчителем власної системи роботи» [4, с. 129].

Окрім того, ефективність ступеневої підготовки майбутнього вчителя початкової школи до проведення педагогічного дослідження зумовлюється і залежить від мотивації – рушійної сили людської поведінки, зумовленої його інтелектуальною ініціативою та пізнавальним інтересом. Найбільш важливим мотивом є пізнавальний інтерес майбутнього вчителя початкової школи до науково-дослідної діяльності, який активізує його пізнавальні процеси та творчі спонукальні зусилля; конкретизує цілі й операції; розширює й поглиблює знання в галузі науково-дослідної діяльності, розвиває практичні вміння і навички; приносить емоційне задоволення, яке спонукає до тривалої науково-дослідної діяльності [5, с. 339].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямі. Вивчення проблеми ступеневої підготовки майбутнього вчителя початкової школи до проведення педагогічного дослідження, яка не втрачає своєї актуальності і знаходиться в полі зору наукової й науково-педагогічної спільноти, дало можливість дійти таких висновків:

Майбутнє педагогічної науки, її розвиток залежатиме від інтелекту, активності та етики різних педагогічних спільнот – науковців, науково-педагогічних працівників, учителів, докторантів, аспірантів, студентів, учнів.

У зв'язку з розширенням сфери наукового пізнання новими методами, що позначилося на методологічній

культури суб'єктів науково-дослідної діяльності, проблема ступеневої підготовки майбутнього вчителя початкової школи до проведення педагогічного дослідження набула актуальності.

Майбутній вчитель початкової школи в процесі ступеневої підготовки до проведення педагогічного дослідження, зокрема в процесі опанування її теоретичних і методичних засад має усвідомити, що педагогічну науку недостатньо збагнути, її слід перетворити у спосіб повсякденного життя, систему духовних, інтелектуальних і професійних цінностей, мистецтво аналізу власної педагогічної діяльності та засіб осмислення досягнутих результатів.

Логічним продовження аналізу проблем методології наукового дослідження в контексті ступеневої підготовки майбутнього вчителя початкової школи до проведення педагогічного дослідження є такі, як: наукова інформація та її характеристики, інтелектуальний менеджмент науки, інтернет-простір та інтернет-ресурси науки, інтерпретація наукових даних тощо.

Список використаних джерел

1. *Кохановський В.П.* Философия и методология науки: Учебник для высш. учеб. заведений. – Ростов н/Д: Феникс, 1999. – 576 с.
2. *Кузин Ф.А.* Кандидатская диссертация: методика написания, правила оформления и порядок защиты. – М., – 1998. – 164 с.
3. Логика научного исследования / отв. ред. П.В. Копнин, М.В. Попович. – М., 1965 – 185 с.
4. Методология педагогики: новый этап: учеб. пособие для студ. Высш. учеб. заведений / В.В. Краевский,

Е.В. Бережнова. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 393 с.

5. *Султанова Л.Ю.* Готовність студентів психолого-педагогічних факультетів до науково-дослідної роботи / Л.Ю. Султанова / Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: Зб. наук. праць / За заг. ред. Н.Г. Ничкало. – Харків: ТУ «ХП», 2007. – 644 с.

References

1. *Кохановський В.Р.* Філософія у методології науки : Учебник для высш. учеб. заведений. – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 576 с.

2. *Кузін Ф.А.* Кандидатська дисертація: методика написання, правила оформлення у порядку захисту. – М., 1998. – 164 с.

3. *Логика научного исследования / отв. ред. Р.В. Копыт, М.В. Попович.* – М., 1965 – 185 с.

4. *Методологія педагогіки: новий етап: учеб. посібник для студ. Высш. учеб. Заведення / В.В. Краєвський, Е.В. Бережнова.* – М. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 393 с.

5. *Sultanova L.Yu.* Gotovnist studentiv psichologo-pedagogichnykh fakultetiv do naukovo-doslidnoyi roboty / L.Yu. Sultanova / Teoretychni ta metodychni zasady rozvytku pedagogichnoyi osvity: pedagogichna majsternist, tvorchist, texnologiyi: Zb. nauk. pracz / Za zag. red. N.G. Nychkalo. – Harkiv : TU «ХП», 2007. – 644 с.

Людмила Анатольевна Онищук,
доктор педагогических наук,
главный научный сотрудник отдела

инноваций и стратегий развития образования,
Институт педагогики АПН Украины,
г. Киев, Украина

Онищук Л.А.

СТУПЕНЧАТАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К ПРОВЕДЕНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

Статья посвящена анализу проблемы ступенчатой подготовки будущего учителя начальной школы к проведению педагогического исследования в высшем педагогическом учебном заведении путем органического сочетания научной, научно-исследовательской и учебной работы участников образовательного процесса – научно-педагогических работников, аспирантов и студентов. Она включает обучение элементам научно-исследовательской деятельности и методике научного творчества, организацию и проведение педагогических исследований разнообразной научной проблематики – общекафедральной, общефакультетской и вузовской. В формате исследования отражены основные проблемы методологии научного исследования, связанные с изменением методологии научного познания и его влиянием на методологическую культуру будущего учителя начальной школы.

Ключевые слова: *ступенчатая подготовка, учитель начальной школы, педагогическое исследование, методология научного исследования.*

Lydmyla Onishchuk,

Dr. in Pedagogy,

Chief Researcher of the Department of Innovations
and Strategies for the Development of Education,

Institute of Pedagogy of the Academy of
Pedagogical Sciences of Ukraine,
Kiev, Ukraine

Onishchuk L.

**GRADED PREPARATION OF FUTURE ELEMENTARY
SCHOOL TEACHER FOR CONDUCTING
A PEDAGOGICAL STUDY**

Abstract

The article is devoted to the analysis of the problem of future primary school teacher graded preparation for conducting pedagogical research in higher pedagogical educational institution by means of an organic combination of scientific, research and educational work of the educational process participants – scientific and pedagogical workers, PhD students and students. It includes elements of scientific research training and methods of scientific creativity, organization and conduct of pedagogical studies of a variety of scientific problems – of the department, of the faculty and of the university. The research format reflects the main problems of scientific methodology research related to the change in the methodology of scientific knowledge and its influence on the methodological culture of the future primary school teacher.

Key words: *graded training, elementary school teacher, pedagogical research, scientific research methodology.*